

HISTORIA ECCLESIAE

Kolumbán Judit*

Kolozsvár

Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultásának megnyitása az *Erdélyi Híradó* tükrében

Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultásának megalapítását hosszas vita előzte meg, amelynek végkifejlete a Szász Domokos¹ (1838–1899) erdélyi református püspök által képviselt kolozsvári párt és a nagyenyedi pártot képviselő Kovács Ödön² professzor között dőlt el. 1895. szeptember 15-én szűkebb körű tanévnyitó ünnepség keretében, november 3-án ünnepélyes keretek között, magas rangú állami, valamint egyházi tisztviselők jelenlétében hivatalosan is megtörtént az intézmény átadása. Az ünnepségen jelen voltak a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének elöljárói, a Magyar Királyi Kormány, a testvérfőiskolák és a helyi hatóságok képviselői. Mindez önmagában is azt jelezte, hogy fontos esemény következett be az ország intézményrendszerében, illetve az erdélyi felsőoktatásban.

Dolgozatom az *Erdélyi Híradó*ban megjelent cikkek alapján mutatja be a jelentős esemény sajtóvisszhangját. Összehasonlításként, illetve az *Erdélyi Híradó* állásfoglalását értékelendő, szükség esetén az *Ellenzék* című napilap közleményeire is hivatkozom. Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultásának megalapításának előzményeit rövid történeti áttekintésben mutatom be.

---

* Kolumbán Judit (1974) a kolozsvári a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem-Filozófia Karának könyvtár-levéltár szakán végezte főiskolai tanulmányait, majd ugyanitt szerzett magiszteri fokozatot a kulturális örökség kutatása és hasznosítása mesteri program keretében. 1999-től a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár alkalmazottjaként dolgozik.

¹ Szemerjai Szász Domokos Nagyenyed szülöttje volt. Iskolai tanulmányait a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban kezdte apja, a tanár Szász Károly vezetésével, majd 1851-től Marosvásárhelyen folytatta. Teológiai tanulmányait 1855 és 1859 között az éppen Kolozsváron működő intézetben végezte. Fiatalon, 22 évesen, választották meg a kolozsvári Farkas utcai református templom lelkészének, ezt követően Heidelbergben tanul egy évet. Egyházkerülete igazgatótanácsossá, majd 1878-tól „generális nótáriussá”, állandóan konventi taggá, 1885. máj. 26-én pedig az Erdélyi Református Egyházkerület püspökévé választotta, és ezt a tisztséget haláláig viselte.

² Kovács Ödön Mezőbándon született. Teológiai tanulmányait Nagyenyeden végezte (1865). 1866 őszétől két évet Utrechtben, egy évet pedig Leidenben képezte tovább magát, ahol 1869-ben doktori címet is szerzett, és még ebben az esztendőben professzori állást kínáltak fel neki Nagyenyeden, amelyet ő el is fogadott, és 26 évig töltött be.

Történeti áttekintés, előzmények³

Az erdélyi magyar protestáns egyházat nagyfokú lelkészhiány jellemezte a 16. században. A lelkészek legnagyobb része Erdélyben szerzett alacsony szintű képesítést, külföldi egyetemekre, Bernbe, Krakkóba, Wittenbergbe vagy Heidelbergbe csak nagyon kis hányaduk jutott el. Az 1557-es gyulafehérvári országgyűlés három protestáns középiskola létesítését rendelte el Kolozsvár, Marosvásárhely, illetve Nagyvárad székhellyel. Emellett oktatás folyt még a kisebb településeken működő triviális iskolákban, Fogarason, Nagyenyeden, Szászvárosban, Déván és Besztercén.⁴ Az alacsony színvonalú oktatás a helyi lelkészek képzettségén is megmutatkozott, ezzel párhuzamosan pedig egyértelmű volt, hogy az elvárások sem lehettek magasak.

Az erdélyi lelkészképzés ügyét Bethlen Gábor fejedelem karolta fel, és 1622-ben főiskolai rangra emelte a gyulafehérvári kollégiumot. Az 1658-as tatárbetörést követően a gyulafehérvári kollégium 1659-től Kolozsváron működött, majd 1661-ben ismét Gyulafehérvárra költözött vissza. A főiskolát 1662-ben telepítették át Nagyenyedre Apafi Mihály fejedelem rendeletére.⁵ Mária Terézia idejében egységes tanrendet vezettek be, amelyet 1770-ben a négy erdélyi kollégium tanárai is követtek. A teológiai oktatás tekintetében a 19. század közepén születtek olyan egységesítési törekvések, amelyek a szellemi és gazdasági erők koncentrációját voltak hivatottak szolgálni.

Az egységesített magyar protestáns teológiai oktatás működésének tervezését Salamon József professzor fogalmazta meg, amelyet az *Erdélyi Híradó* által meghirdetett pályamunkaként nyújtott be 1843-ban. Ebben a tanulmányban részletesen kifejtette a Kolozsvár székhellyel elképzelt magyar protestáns teológiai oktatás működését. A tervezet szerint a professzorok a négy kollégiumból (Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Gyulafehérvár) kerültek volna ki. Az anyagi kiadásokat is közösen fedezték volna, a leendő fakultás könyvtárát pedig a négy kollégium állományából válogatták volna össze. Ez a tervezet azonban feledésbe merült az 1848-as forradalom után, és az egységesített magyar protestáns teológiai oktatás gondolatát majd csak az 1870-es évek folyamán fogalmazták meg újra.

1849-et követően először 1854-től volt teológiai képzés Kolozsvár központtal, amely a Nagyenyedi–kolozsvári Theológiai Szeminárium nevet viselte,⁶ s amely 1862-től ismét Nagyenyeden működött. Kezdetben három tanár látta el az oktatás feladatát, 1869-ben pedig dr. Kovács Ödön professzorral egészítették ki a tanári kart. Munkálkodása meghatározó volt: számos újítást vezetett be,

³ Ld. Rác Emese: Adalékok a Nagyenyed versus Kolozsvár vitához. In: *Református Szemle*, 114 (2018/5), 534–546.

⁴ Koncz József: *A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története (1557–1895)*. 2. átdolgozott, szerkesztett, bővített kiadás. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2006, 472.

⁵ Váró Ferenc: *Bethlen Gábor kollégiuma*. Nagyenyed 1903, 48.

⁶ Uo. 61.

és 1875-ben – miután 1872-ben ismét napirendre került a kolozsvári teológiai fakultás alapításának gondolata – új és korszerű tanrendet dolgozott ki, amely kulcsfontosságú volt a magyar teológiai oktatás megújítása tekintetében, azonban Nagyenyedet illetőleg nem hozott végleges előrelépést. Az akadémia működése folyamatos akadályokba ütközött. A teológiai hallgatók száma egyre apadt: 1885-ben 74 diák iratkozott be, 1894-ben pedig már csak 37. A tanárok rendre elhunytak: Keresztes József 1888-ban, Józsa Zsigmond 1893-ban, más három tanára pedig 1894-ben. Kovács Ödön gyakorlatilag egyedül maradt a nagyenyedi teológiai oktatásért folyó küzdelemben, mert három tanártársa csak ideiglenes kinevezéssel tanított Nagyenyeden, a kolozsvári oktatást képviselő párt elképzelései pedig egyre tisztábban körvonalazódtak, s emellett a körülmények is egyre kedvezőbbnek bizonyultak a megvalósításhoz.

Az 1889. november 7–8-án tartott egyházkerületi közgyűlésen ismét napirendi kérdés volt a kolozsvári teológiai fakultás létrehozásának gondolata, a közgyűlés azonban nem karolta fel az ügyet. Egy újabb előterjesztésre várakozva egyéni adományok révén, illetve gazdasági ügyletekből próbálták gyarapítani az építéséhez és az intézmény működtetéséhez szükséges anyagi hátteret.

Az 1891. december 5-én megnyílt egyetemes zsinat 1892 áprilisában tartott ülésén a tiszántúli egyházkerület elöljárói azzal a kéréssel álltak elő, hogy a létesítendő debreceni egyetemen kellő zsinati támogatást kapjon a bölcsészeti fakultás létrehozása is. Szász Domokos támogatta ezt a kezdeményezést, ugyanakkor ő is előterjesztette a maga egyetemalapítási szándékát. A zsinat kimondta mindkét intézmény létesítését, és a november 29-én tartott ülésen meg is szavazták, hogy közadakozással is segítik az intézmény létrehozásához szükséges anyagi alapok megteremtését. Az 1894. március 29-én tartott egyházkerületi közgyűlés már végleges intézkedéseket szentesített: megvették a Postakert utca sarkán álló Három Liliom fogadót és a hozzá tartozó telket,⁷ amelyen fel fogják húzni teológiai fakultás épületét.

Szász Domokos püspök az 1894-es közgyűlésen mutatta be az új teológiai fakultás épületének tervét, amelyet Feszty Gyula készített, és kérte ennek jóváhagyását. A megvalósítási terv szerint az új teológiai főiskola megnyitásának időpontja 1895. szeptember 1. volt. Kovács Ödön, a kolozsvári teológiai fakultás alapításának első számú ellenzője azt indítványozta, hogy egy újabb bizottság bírálja felül a benyújtott tervet és annak költségvetését; a kerületi közgyűlés azonban ragaszkodott a püspök és az igazgatótanács javaslatához, és fogadta el azt.⁸

Az építkezést még 1994-ben elkezdték, és egy év leforgása alatt fel is építették Kolozsvár egyik legszebb és akkor legkorszerűbb középületét. Minden a tervek szerint történt. 1995. szeptember 15-én szűkebb keretek között nyitották meg az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultását, majd november 3-án hivatalos és ünnepélyes avatóünnepséget tartottak. Hogy milyen visszhangja

⁷ Ma ez az Avram Iancu tér 13. szám alatti telek.

⁸ Nagy Géza: *A kolozsvári református teológiai fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995, 23.

volt ennek és az ezt megelőző, 1895-ben zajlott küzdelmeknek az *Erdélyi Híradó* című napilapban, azt a következőkben fogom felvázolni a megjelent és elemzett cikkek alapján.

Az Erdélyi Híradó

Az 1888 és 1907 között megjelent kolozsvári *Erdélyi Híradó* politikai napilap volt. Kezdetben Korbuly József (1860–1917), majd Bródy Sándor (1863–1924) szerkesztette. Fleisz János a nemzeti párt lapjaként határozza meg a lap irányultságát, amelyben politikai, helyi ügyekkel, művészettel és színházi kritikával foglalkozó cikkeket közöltek. A lap szerkesztői felfogása eklektikus volt. Bródy Sándor később Malonyai Dezsővel adott ki egy új, reggeli hírlapot *Magyarország* címmel. Ez azonban hamar megszűnt az *Ellenzékkel*, a legjelentősebb és az erdélyi ellenzékiiséget képviselő napilappal folytatott szókimondó vitája miatt, és beleolvadt az *Erdélyi Híradóba*.⁹

1895 folyamán az *Erdélyi Híradó* hat cikket közölt a Kolozsvár–Nagyenyed-vita témakörben. A szerkesztői vélemény az olvasói levél, illetve a tudósítás műfajában tájékoztató az eseményekről.

Amint azt a rövid történeti áttekintés vázlatosan szemléltette, a kolozsvári Theologiai Fakultás megalapítását komoly viták előzték meg, és akárcsak napjainkban, a sajtó is hozzájárult a közvélemény formálásához.

A nagyenyedi lelkészképzés ügyéről először június 11-én olvashatunk az *Erdélyi Híradó*ban, s a következő írás június 24-én jelent meg ebben a témakörben. Június 11-én az *Erdélyi Híradó* egy olyan cikket közölt újra, amelyet a nagyenyedi *Közérdek* című hetilap június 9-én megjelent számából vett át.¹⁰ Témája a közelgő, június 23-ára kitűzött egyházkerületi közgyűlés volt, amely a megürült nagyenyedi teológiai tanári állások betöltésének kérdését tárgyalta. A cikk egyértelműen jelzi a nagyenyediek aggodalmát és igyekezetét, hogy megoldás szülessék a megürült tanári állások betöltésére, mert enélkül az intézmény léte forgott kockán. A szerző kétségbe vonta a közgyűlés jóindulatát is, mivel a benyújtott hat pályázat közül kettőt találtak megfelelőnek, ezzel szemben mégis csak egyetlen tanár jelölését engedélyezték. Így nem született végleges megoldás a nagyenyedi lelkészképzés ügyében, hiszen egyetlen tanár nem képezhetette az intézmény tanári karát. (A második tanár megválasztására a szeptemberig összehívott újabb közgyűlésen kerülhetett sor, amely némileg enyhített a kialakult kritikus helyzeten.) De a cikk egyelőre a „nagy múltú teológia” szempontjából oly fontos június 23-i közgyűlés jelentőségére hívta fel a figyelmet, és arra buzdította az illetékeseket, hogy minél nagyobb létszámban vegyenek részt a választáson.

Az *Erdélyi Híradó* az 1895. június 24-i számában *Az erdélyi református egyház közgyűlése* címmel helyi tudósítást közölt a június 23-án tartott rendkívüli egy-

⁹ Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs 2005, 60.

¹⁰ A Bethlen-főiskola teológiájának ügye. In: *Közérdek* IV. (1895/24) jún. 9., 1.

házkerületi közgyűlésről, amelynek egyetlen napirendi pontja a nagyenyedi teológián megüresedett tanári állások betöltése volt. A szerző felháborodással említi a már korábban is jelzett és igazságtalannak vélt eljárást, amikor a két sikeres pályázó közül csak az egyiket választották meg, és felháborodással ír a közgyűlésen történekről is:

„[...] az egész közgyűlés nem volt egyéb, mint konzekvens folytatása azon harcnak, melynek célja a nagyenyedi teológiát a kolozsvári főiskoláért feláldozni.”¹¹

Emellett azt hozza fel a nagyenyedi teológia érdekeinek védelmében, hogy az több évszázados múltra tekinthet vissza, és a fenntartásához szükséges anyagi háttérrel is rendelkezik. Mindezek ellenére megnyugtató előrelépésnek tekintti a megürült tanári állások betöltését. A szerző méltatlannak tartja, hogy nem történt meg a pályázati bizottság kiküldése, mivel egyetlen jelölt esetében szükségtelennek ítélték jelenlétüket.

A közgyűlésen meglepően sokan vettek részt. A jelentésben foglaltak alapján a 296 tagból 133 személy volt jelen. A szerző szavai szerint a közgyűlést Papp Domokos „keneteljes imája”¹² nyitotta meg, amelyet Kun Géza elnök beszéde követett. Megemlékezett az elhunyt enyedi professzorokról, köztük dr. Kovács Ödönről, s méltatta kitartó, eredményes munkájukat. A napirendi pont felolvasása után, amely a nagyenyedi teológia tanári állásainak betöltése volt, az elnök reményét fejezte ki, hogy a tanárkérdésre megoldás születik, és szeptembertől mindkét teológiai intézmény egymást kiegészítve és háborítatlanul kezdheti el munkáját.

Párasi Kálmán előterjesztette a pályázók listáját, és közölte a két alkalmaznának bizonyult jelentkező, Zoványi Jenő és Jancsó Sándor nevét. Kun Géza elnök felkérésére a jelenlévők – szavazatszedő bizottság hiányában – közfelkiáltással választották tanárrá Jancsó Sándort. Zeyk Dániel, a nagyenyedi teológia főgondnoka felszólalásában adott hangot annak, hogy számára a választás kissé erőszakos döntésnek tűnt, amit ugyan elfogad, de biztosította az illetékeseket, hogy minden eszközzel fogja támogatni továbbra is a nagyenyedi teológia fennmaradását. A sikeres tanárválasztás után Kun Géza elnök bezárta a közgyűlést.

Az eredeti elképzelés az volt, hogy a két intézmény párhuzamosan működik tovább, s bár ezt a kolozsvári fakultás alapítói is számtalanszor hangoztatták, az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának megalapításával az enyedi teológia ügye megpecsételtnek látszott. Valószínű, hogy a kortársak közül is sokan szkeptikusan fogadták két teológiai intézmény hosszú távú működését egy olyan időszakban, amikor gyakorlati tapasztalatok is azt jelezték, hogy az érdeklődés nagyon visszaesett a teológiai tudományok iránt.

A rövid nyári szélcsend után szeptember 15-én következett az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának megnyitása. Az esemény egyeseket

¹¹ Az erdélyi református egyház közgyűlése. (Saját tudósítónktól) In: *Erdélyi Híradó* VIII. (1895/142.) jún. 24., 4–5.

¹² Uo.

fellelkesített, másokat viszont felkavart, és ellenérzést, felháborodást váltott ki belőlük. Az esemény kapcsán megjelent cikkek is híven tükrözik a közhangulatot.

A kolozsvári theologiai fakultás évnyitó ünnepségéről az *Erdélyi Híradó* egy rövid tudósításban számolt be az 1859. szeptember 16-án megjelent számának *Napi hírek* rovatában. Az ünnepség első részét a Farkas utcai templomban zajlott,¹³ amelyet Szász Domokos püspök imádsága nyitotta meg, ez pedig Molnár Albert tanár ünnepi beszéde követette. Ezután a gyülekezet átvonult a fakultás dísztermébe, ahol az ünnepség második részében előbb Szász Domokos mondott ünnepi megnyitó beszédet, majd a házirend és tanulmányi szabályzat ismertetése következett. Az ünnepséget Kecskeméthy István (1864–1938) tanár ifjúsághoz intézett beszéde zárta. A híradás kurta-furcsa mivoltára a befejező mondat ad magyarázatot, s egyben érzékelteti is az olvasóval, hogy a viszony nem felhőtlen a Theologiai Fakultás és a szóban forgó sajtóorgánium vezetője között:

„Sajnáljuk hogy ily röviden voltunk kénytelenek az ünnepélyről beszámolni, de úgy látjuk, hogy ezen közintézet megnyitása a nyilvánosság kizárásával történt, vagy pedig a vezetőség személyes antipáthiája okozta, hogy lapunkat az ünnepélyről nem értesítették.”¹⁴

Az *Erdélyi Híradó* „nagyszámú közönség jelenlétében” zajló megnyitóünnepségről számolt be. A képet a szeptember 17-én megjelent olvasói levél árnyalja. A *ref. theológiáról* című rövid és enyhén ironikus hangvételű levél szerzője nem kívánta feltüntetni kilétét, s ezért a „Theológus” kézjeggyel látta el írását. Úgy tűnik, azzal a szándékkal fogalmazta meg levelét, hogy azzal elsőkézből tájékoztassa a sértődött szerkesztőség tagjait a tanévnyitó ünnepség lényeges mozzanatairól, az új épület belső tereinek rendeltetéséről és elrendezéséről. Ugyanakkor a sorok közül kitetszik az intézmény alapítása körül felröppent rosszindulatú mendemondák eloszlításának szándéka is.

„A kolozsvári theol.-akadémia tanévének ünnepélyes megnyitására rövid beszámolója okául felhossa, hogy b.[ecses] lapját a vezetőség nem értesítette arról. De hát, tisztelt szerkesztő Úr! Egy csöppet se csodálkozzék ezen, s elégedjen meg, ha az illető lapokból, szépen megírva olvashatta a megnyitás ünnepségét.

[...] Habár nincs minden rendben, de a lényegesebb dolgok, [...] az alsószobák, éttermek teljesen berendezve vannak, s így a tanítás legkellemesebben folyhat. A pincerészekben vannak fürdő, torna, biliárd, sakk, dominó-termek. (Kártyaasztal nincs!)”¹⁵

¹³ A cikkben „az új épület melletti templom”-ról írnak, viszont több más, pl. az *Ellenzék*ben megjelent híradás a Farkas utcai templomot említi.

¹⁴ A kolozsvári theologiai akadémia tanévének ünnepélyes megnyitása... In: *Erdélyi Híradó*, VIII. (1895/211), szept. 16, 4.

¹⁵ A *ref. theológiáról* (Levél a szerkesztőhöz). Kolozsvár, szept. 18. In: *Erdélyi Híradó*, XVIII. (1895/212), szept. 17., 6.

Hogy mire hivatkozhat a zárójeles pontosítás? A korabeli híresztelésekkel ellentétben a teológia építéséhez és fenntartásához szükséges alapot Szász Domokos püspök nem szerencsejátékokkal és kártyázással szerezte. Erre a rosszmájú mende-mondára céloz a sorok írója. Tény azonban, hogy Szász Domokos tőzsdén szerzett jelentős pénzüsszeggel segítette a teológia építésének munkálatait. A levél zárómondata ismételten bizonyítja, hogy az *Erdélyi Híradót* semmiképpen nem tekintették a kolozsvári teológiai fakultás szócsövének:

„Szóval elhiheti tisztelt szerkesztő úr, hogy minden berendezés nagy gondot igényelt s hova tovább még több s nagyobb áldozatkészégre buzdít.¹⁶”

A legjelentősebb kolozsvári ellenzéki lap, az *Ellenzék*¹⁷ részletes beszámolója is alátámasztja az *Erdélyi Híradó* által dióhéjban közölt részleteket. Az *Ellenzék*-ben megjelent cikk részletesen tájékoztatott az eseményekről, és a cikk hangneme azt jelzi, hogy őszinte lelkesedéssel üdvözli az intézmény megnyitását. Beszámol Molnár András volt marosvásárhelyi lelkész, teológiai tanár ígéhirdetéséről, majd a fakultást alapító Szász Domokos püspök „szép megnyitóbeszédére” is felhívta a figyelmet, aki a kolozsvári Theológiai Fakultás legelhivatottabb támogatójaként ismertette a teológia történetét és az intézet alapításának céljait: a fakultás elsődlegesen azt a célt szolgálja, hogy a lelkészek „mélyebb és széles körű tudományos képzést nyerjenek”, és bekapcsolódhassanak a kolozsvári intellektuális élet lüktetésébe. Hangsúlyozta, hogy a magyar egyházi oktatásban első ízben indítanak középiskolai tanárképzést is, amely pozitívan fogja befolyásolni a hazai iskolai oktatást.

A tudósításokból kiderül, hogy a különböző sajtóorgánumok is eltérően értékelték a teológiai intézet szerepét, ugyanakkor többszörösen bebizonyosodott, hogy az *Erdélyi Híradó* szerkesztősége nem tartozott az intézmény alapítását támogatók lelkes táborába.

Az *Erdélyi Híradó*-ban közölt olvasói levél röviden ugyan, de leírja a berendezést, a menzát, az étkeztetés megszervezését, illetve az épületben elhelyezett különböző alkalmatosságokat.

Az új intézmény, amelynek homlokzatán az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultása felirat állt,¹⁸ október 3-án tartotta hivatalos avatóünnepségét, amely a liberális magyar kormánypárt és a református egyház közös ünnepeként zajlott.¹⁹ Jelen voltak az aktuális politikai vezetés nagyjai: br. Bánffy Dezső (1843–1911) miniszterelnök, Wlassics Gyula (1852–1937) vallás- és közoktatásügyi miniszter, Zsilinszky Mihály (1838–1925) államtitkár, és Leöwy Lajos miniszteri tanácsos, valamint a magyarországi egyházak, a kolozsvári egyetem és

¹⁶ *A ref. theológiáról (Levél a szerkesztőböz) Kolozsvár, szept. 18., 6.*

¹⁷ Az erdélyi Ev. Ref. Theológiai fakultás megnyitása. In: *Ellenzék*, XVI. (1895/210), szept. 16., 836.

¹⁸ Ez a felirat most újra látható.

¹⁹ Nagy Géza: *i. m.* 26.

a hadsereg képviselői.²⁰ A nagyenyedi teológia képviselői egyértelmű pesszimizmussal üdvözölték táviratban a nagy eseményt: „Ave Caesar, morituri te salutant!” A hivatalos jelentések alapján azonban egyházi és világi körökben is általános lelkesedés fogadta kolozsvári Theologiai Fakultás megnyitását.

Az *Erdélyi Híradó* november 4-én közölt terjedelmes cikket ünnepekről. A *ref. theologiai akadémia* című írás négy részben és kétlapnyi terjedelemben foglalkozik az eseménnyel. A terjedelmes szerkesztői vélemény után tárgyilagos tudósítás következik a *Felavatási ünnepély*, *A bankett*, *A díszelőadás* és a *Tisztelegések* alcím alatt. A cikk szerzője Tisza Kálmán, az egyetemes konvent világi elnökének beszédét jelöli meg a rendezvény fénypontjaként, és ezt teljes terjedelmében közli. A bankettéről szóló rész után a Nemzeti Színházban tartott díszelőadás beszámolója következik, ahol az *Iskariotb* című darabot mutatták be a „szűfólasig telt” terem előtt. A *Tisztelegések* alcím alatt pedig azokról a világi és egyházi főméltóságokról, egyesületek és társulatok képviselőiről olvashatunk tájékoztatást, akik személyesen, illetve egyesületük vagy társulatuk nevében tisztelgtek a miniszterelnök és a vallás- és közoktatásügyi miniszter előtt.²¹

A *Erdélyi Híradó* álláspontja már a cikk első mondataiból is kiderül, amint azt az olvasó a korábbi számokban megjelent írásokból megismerhette. A hangnem ironikus, ellenszenvet tanúsít a fakultás megalapításával szemben, és már a kezdő sorokkal is a megalapításáért elsősorban felelős Szász Domokos püspököt állítja bíráló szavának kereszttüzebe:

„Szász Domokos napja volt a tegnap: felállt a szószékre és elrezegte a theologiai akadémia megnyitó imáját [...]. Végre elérte hõn várt és vágyva vágyott célját: egyéni, önzõ hiúsága, mely az erdélyi református egyház területébõl kiküszöbölte a valódi protestáns szellemet, s helyébe az abszolút autokrácia erõszakosságát léptette, tegnap diadalünnepet ült.”²²

A cikk szerzője az Úr gõgõs szolgájának nevezi a püspököt, aki tömjéneztetet magát alázatos híveivel, és arra hívja fel az olvasó figyelmét, hogy a külsőségeknek és a nép rajongásának nem szabad tévútra terelniük a józan szemlélõket. Véleménye szerint a fakultás „nem feltétlen elismerésre méltó vívmány”, és megfogalmazza azt a kérdést, hogy vajon volt-e szükség erre az intézetre? Válasza pedig „egyszerûen az, hogy nem”, hiszen az egyházkerületi tanács kezdetben leszavazta a kolozsvári teológiai lelkészoktatói intézet alapításának tervét, és ehelyett az enyedi teológia megerõsítését javasolta. Emellett még arra is figyelmeztet, hogy a kolozsvári theologiai fakultás megalapítása az adott kontextusban az erdélyi református teológiai oktatás „szétforgácsolója” lesz, el fogja vonni a nagyenyedi diákokat, és az nagyenyedi lelkészképzés megszûnését fogja eredményezni:

²⁰ Nagy Géza: *i. m.* 26.

²¹ A ref. theologiai akadémia. In: *Erdélyi Híradó*, VIII. (1895/243) nov. 4., (1–3) 1.

²² Uo.

„Kétségtelen, hogy a nagy-enyedi theológia áldozatául fog esni Szász Domokos püspök úr azon zseniális ötletének, hogy a kis Erdélyben egy második theologiai akadémiát létesítsen, mely az ő maga székhelyén fog állani és az ő öntömjenézésének fog alkalmas eszközeül szolgálni [...]”.²³

A cikk szerzője egyáltalán nem palástolja, hogy kolozsvári teológia születését Szász Domokos püspök dicsvágának és önző ambíciójának tekinti:

„Most hát arra való volt csak Szász Domokos püspök úrnak ez a theologia, hogy legyen meg az ő kolozsvári vatikánjának a maga ünneplő kísérete, egy svájci gárda, mellyel alkalom adtán pompázhasson.”²⁴

A szerző a népiskolák fejlesztésének fontosságát hangsúlyozta, amellyel Szász Domokos beírhatta volna nevét az erdélyi iskolatörténetbe. Gátlástalanul ostorozza a püspököt, amiért ő inkább a theologiai fakultás újjászervezésének ügyét tartotta elsődlegesnek.

A cikk több helyen is az tükrözi, hogy az *Erdélyi Híradó* elfogult mint a püspök személyét, mind az egyetemalapítási vitát illetően, és nosztalgiával beszél az évszázados múltú enyedi teológiai oktatásról:

„Neki theologia kellett, hogy a megnyitáson miniszterekkel parolázhassék, Tisza Kálmánoktól gratuláltasson magának [...]”.²⁵

A higgadt olvasó feltételezhetően meglátta az események folyamatában, hogy Szász Domokos református püspök és támogatói korszakalkotó döntést hoztak a Kolozsváron létrehozott theologiai fakultással, mert elismerték azokat a lehetőségeket, amelyeket Kolozsvár kulturális és földrajzi adottságai nyújthattak az erdélyi protestáns lelkészképzés számára. A cikk szerzője azonban korábbi szkepticizmusához híven hangsúlyozza, hogy nem kell pozitív elfogultsággal tekinteni Szász Domokos megvalósításaira, de a végleges választ függőben hagyja, és azt a jövőre bízta:

„Csak ünnepeltesse ő magát most, majd a jövőndő objektív ítéletet fog mondani nagyon is problematikus érdemei felett.”²⁶

A bírálatokban gazdag szerkesztői véleményt az események tárgyilagos és részletes bemutatása követi. A felavatási ünnepségről közölt tudósítás mentes az érzelmi ráhatásoktól. Megtudjuk, hogy a 10 órakor kezdődő rendezvény Kun Bertalan magyarországi református püspök, a református konvent egyházi elnökének és Tisza Kálmán, a konvent világi vezetőjének elnöklete alatt zajlott. Mint már előbb említettük, jelen voltak br. Bánffy Dezső miniszterelnök, Wlassich Gyula, vallás- és közoktatási miniszter és Szász Károly budapesti

²³ *A ref. theologiai akadémia*, 1.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 2.

²⁶ Uo. 3.

püspök, valamint a magas rangú egyházi és világi képviselők. Molnár Albert teológiai tanár ünnepi igehirdetésének üzenete egybecsengett az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának alapítási célkitűzéseivel: ideál és reform. Ennek a gondolatnak megvalósulását kell látni az újonnan született intézményben – hangsúlyozta Molnár Albert tanár.

Az intézmény létrejöttének rövid történetét Kolozsvári Sándor igazgatótanács elnökhelyettes ismertette a zsúfolásig megtelt díszteremben, és kiemelte, hogy Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdeményezése Szász Domokos tevékenysége révén válhatott valóra. Igaz, nem akadálymentesen, mivel tervének első előterjesztését elutasították, mígnem gr. Mikó Imre 4000 forintos adománya új lendületet adott a folytatásra, hogy végül a teológia pár év alatt 365 000 forintnyi pénzalappal elkezdhette terveinek megvalósítását. Ezután a beiratkozott diákokra vonatkozó adatok felsorolása következett, amelyből kiderül a diákok felekezeti megoszlása is: a 37 diák közül 5 volt evangélikus. Az intézményi élet gyakorlati vonatkozásai is szóba kerültek: a teológushallgatók mellett 8 tanárjelölt lakott a bennlakásban havi 8 forint ellátási díj ellenében. A beszámoló végén szerző megemlítette a király őfelsége II. Ferenc József szeptember 22-én tett kolozsvári látogatásáról, amikor megtekintette az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultását is.

A *Magyar Hírlap*, amint azt már érintettük, az ünnepély soron következő legjelentősebb eseményeként Tisza Kálmánnak, az egyetemes konvent világi elnökének beszédét emelte ki, amelynek szövegét teljes egészében leközölte. Tisza Kálmán az egyetemalapítás jelentőségét hangsúlyozta, amelyet azzal is kívántak nyomatékosítani, hogy az egyetemes konvent ülését Kolozsvárra szervezték. Tisza Kálmán az egyetemes magyarság ünnepének nevezte kolozsvári teológiai főiskola születését, hiszen az az egyetemes tudományosság ügyét fogja szolgálni. Kiemelte a teológiai felsőoktatás jelentőségét, hangsúlyozta a teológiai fakultáson zajló tanárképzés egyediségét és ennek hosszú távú pozitív hozadékát, és az egyetemes konvent nevében üdvözölte mindazokat, akik aktívan vállaltak részt a teológia alapításában. Az ünnepség Kun Bertalan püspök záróimájával, a Himnusz és egy „közönség-zsoltár” eléneklésével zárult. Az ünnepség után a jelenlevők megtekinthették az épület helységeit.

Az avatási ünnepséget bankett követte a Redout épületében, ahol 300 terítéket készítettek elő. A cikk szerzője sajnálattal nyugtázza, hogy az *Erdélyi Híradó* nem tudott jelen lenni az avatáson, mivel feszült viszonyban van „az erdélyi református vatikán hivatalos lapjával”, az *Erdélyi Naplóval*, és ennyit közölt az ünnepi vacsoráról:

„[...] mely éktelen zajban és zűrzavarban zajlott le úgy, hogy egyszerre három-négy szónok is mondott ünnepi tóosztokat. Szász Domokos pedig dicsglóriától körülvéve ivott.”²⁷

²⁷ *A ref. theológiai akadémia*, 3.

Szász Domokos püspök

Az olvasók részletes beszámolóból értesülhettek hivatalos intézményavatás alkalmára szervezett díszelőadásokról is. Az este 7 órakor kezdődő rendezvényen a kor ismert színészi léptek színre: E. Kovács Gyula, Hunyadi Margit, Hegedűs Gyula és Beregi Oszkár.

A rendezvény után a miniszterelnök és a vallás- és közoktatásügyi miniszter fogadták az egyesületek, társulatok „tisztelgeseit”. A küldöttségek között elsőként jelentek meg az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) képviselői Kuun Géza alelnök vezetésével: Balogh Károly főgimnáziumi tanár, B. Bakk Lajos alapító tag, Bíró Béla apátkanonok és még számos név szerint említett alapító tag. Kuun Géza az alapítvány nevében az EMKE korábbi eredményes munkájára hivatkozva kérte az állam anyagi támogatását. Bánffy Dezső miniszterelnök elismeréssel beszélt az EMKE „nemzeti állam fejlesztésére és kiépítésére” irányuló tevékenységéről és támogatásáról biztosította a szervezetet. A miniszterelnök ígéretét Wlassich Gyula oktatásügyi miniszter is megerősítette. A kultuszminiszter előtt tisztelgett még az Erdélyi Múzeum-Egyesület küldöttsége Eszterházy Kálmán vezetésével, valamint az egyetemi diákok küldöttsége Grátz Gusztáv képviselőjében. A tanárjelöltek küldöttsége Zsilinszky Mihály államtitkárnál tette tiszteletét. A tanítói testületet dr. Koch Ferenc testületi elnök képviselte, és mondott üdvözlő beszédet, a miniszterek pedig megígérték, hogy javítani fognak a tanítók helyzetén.

1895. november 5-én annak kapcsán jelent meg egy utolsó sajtóhír az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultás alapításának témájában, hogy a kolozsvári ifjúság november 4-ére felvonulást szervezett Wlassich Gyula miniszter és Szász Domokos püspök tiszteletére. A szerző leplezetlenül adott hangot abbéli csalódottságának, hogy ekkora rokonszenv övezte a református püspök megvalósítását. Az eseményen résztvevők nagy száma nem volt eléggé meggyőző érv az *Erdélyi Híradó* szószólói számára, hogy elismerjék: a kolozsvári fakultás alapítása talán mégis jó döntés volt. Továbbra is úgy értékelték, hogy Szász Domokos eddig semmivel sem szolgált rá az ifjúság ünneplésére. Nehéz szívvel ugyan, de közlik, hogy az egyetemi polgárság bizonyára joggal és öntudatosan fejezte ki a maga meggyőződését. Azt viszont megdöbbenéssel állapították meg, hogy a budapesti teológia „bankárja” 100 forintos adománnyal támogatta a fáklyás menetet, holott rendezvények támogatására csak adományívекre tett megajánlásokat lehet felhasználni. Minduntalan törvénytelenégeket véltek felfedezni a rendezvény kivitelezése körül, és ezeknek orvoslását remélték, amennyiben az if-

júság erre fényt fog deríteni. Meggyőződéssel állították, hogy a szervezéshez felajánlott anyagi támogatásokat az ifjúság tudta nélkül fogadták el „egyesek”, és ők rendezték a fáklyás menetet, különben az ifjúság vezetői biztosan visszautasították volna. Ezekkel a kitérőkkel a szerző mintha okot keresett volna arra, hogy valamilyen formában egyre több negatívumot hozzon fel azok ellen, akik bármilyen formában hozzájárultak a teológia átadási ünnepségeinek megszervezéséhez.

A tudósítás alapján a rendezvény este 6 órakor kezdődött a kolozsvári egyetem épülete előtt, és katonazene kíséretében a Jókai utcán, majd a Monostor utcán keresztül vonult át a Központi Szálloda elé, ahol Wlassich Gyula miniszter úr lakása volt. Az erkélyre kilépő minisztert Szántó Károly diákképviselő üdvözölte ünnepi beszéddel, amelyben aktuálpolitikai kérdésekről, a polgári házasságról és a nemzetiségi kérdésekről szólt. A cikkíró kritizálta a diákképviselő szónoklatának merész hangnemét. Wlassich miniszter köszönetet mondott a felvonulók diákoknak, aki a Magyar utcán vonultak Szász Domokos püspök Király utcai lakása elé. Imre Sándor köszöntőbeszédben méltatta az intézmény alapításának kulturális jelentőségét. Szász Domokos püspök megköszönte a megtisztelő szavakat, és elkötelezte magát, hogy míg csak él, a kultúrát fogja szolgálni. A fáklyás menet az Egyetem téren oszlott fel.

A következő év folyamán az *Erdélyi Híradó* a több alkalommal visszatért az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának témájára. Akkor már egyértelművé vált a korábbi borús jóslat, hogy Erdély nem képes fenntartani és működtetni két teológiai akadémiát.

Az 1896-os tanévvel bezáróan megszűnt a nagyenyedi teológia működése. Az enyedi teológiai akadémia „Ave Caesar, morituri te salutant” üdvözlete egyben az évszázados intézet búcsúja is volt. Az idő a kolozsvári Theológiai Fakultás alapítóit igazolta.

Felhasznált irodalom

- A Bethlen-főiskola theológiájának ügye. In: *Közérdek* IV. (1895/24) jún. 9., 1.
 A kolozsvári teológiai akadémia tanévének ünnepélyes megnyitása... In: *Erdélyi Híradó*, VIII. (1895/211), szept. 16, 4.
 A ref. teológiai akadémia. In: *Erdélyi Híradó*, VIII. (1895/243) nov. 4., 1–3.
 A ref. teológiáról (Levél a szerkesztőhöz). Kolozsvár, szept. 18. In: *Erdélyi Híradó*, XVIII. (1895/212), szept. 17., 6.
 Az erdélyi Ev. Ref. Theológiai fakultás megnyitása. In: *Ellenzék*, XVI. (1895/210), szept. 16., 836.
 Az erdélyi református egyház közgyűlése. (Saját tudósítónktól) In: *Erdélyi Híradó* VIII. (1895/142.) jún. 24., 4–5.
 Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs 2005.
 Koncz József: *A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története (1557–1895)*. 2. átdolgozott, szerkesztett és bővített kiadás. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2006.

Nagy Géza: *A kolozsvári református teológiai fakultás története*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1995.

Rácz Emese: Adalékok a Nagyenyed versus Kolozsvár vitához. In: *Református Szemle*, 114. (2018/5), 534–546.

Váró Ferenc: *Bethlen Gábor kollégiuma*. Nagyenyed 1903.

* * *

The idea of moving the theological education from Nagyenyed/Aiud to Kolozsvár/Cluj was born in the middle of the 19th century. Domokos Szász, former reformed priest from Kolozsvár/Cluj, and from 1885 bishop of the Transylvanian Reformed Church, was the most prominent supporter of founding the new centre of theological training in Kolozsvár/Cluj. After long debates and preparations, the construction of the new theological institute was completed in 1895. The current study presents the press debates around this event, offering an insight into press articles published in Kolozsvár/Cluj, concentrating mainly on the *Erdélyi Híradó* (*Transylvanian News*) a newspaper supporting the party opposing the moving of the theological training to Kolozsvár/Cluj. These articles throw light on the diverging positions regarding this event.

Keywords: Protestant Theological Institute of Kolozsvár/Cluj, founding of the institution, press of Kolozsvár/Cluj, *Erdélyi Híradó*.

II. Ferenc József
az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásán